

Kritische intoxicaties

OVER CULTUUR, CRISIS EN EXPLOSIES

Erwin Jans

Ooit stond cultuur voor ‘het beste dat werd gedacht en gezegd in de wereldgeschiedenis’, om de vaak geciteerde woorden van de negentiende-eeuwse Engelse criticus Matthew Arnold andermaal aan te halen. Dit humanistische cultuurbegrip, nauw verbonden met het ideaal van de ‘Bildung’ (en met de superioriteit van het westerse beschavingsideaal), heeft in de laatste decennia van de twintigste eeuw rake klappen gekregen. Het werd ontmaskerd als vermomd eurocentrisme en cultureel imperialisme. Cultuurrelativisme en de multiculturele samenleving hebben het op westerse leest geschoeide cultuurbegrip onherroepelijk opgebroken. Cultuur wordt niet langer geanalyseerd in termen van overdracht, vorming en geestelijke ontwikkeling, maar in termen van conflict, macht en het verwerven van symbolisch kapitaal. Ook is het heilige verband tussen de ‘schone kunsten’ en de cultuur wederzijds opgezegd. De moderne kunst schrijft zich maar moeilijk meer in in een humanistisch emancipatorisch cultuurproject. Dat Verlichtingsideaal is op zich reeds verregaand uitgehold door de alom aanwezige logica van de instrumentele rede en de verlokkingen van de consumptiesamenleving. Onder druk van de massamedia en de technologische ontwikkelingen vervagen de grenzen tussen hoge en lage cultuur en dringt de techniek binnen in

de kunsten. Door de impact van de ontspanningscultuur en van het markteconomische denken op de culturele en artistieke sector worden kunstenaars tot steeds scherpere en marginalere positiebepalingen gedwongen. Dit zijn slechts enkele van de diepgaande veranderingen die zich in het culturele veld aan het voltrekken zijn. Wie nu begrippen als kunst, cultuur en kritiek, ontdaan van iedere naïeve invulling, wil gebruiken, begeeft zich te midden van een steeds complexer wordend systeem van culturele communicaties, dat daarenboven zichzelf voortdurend observeert: ‘De moderne cultuur weet dus dat ze cultuur is. Of liever, ze kan dat weten: ze geeft de observators de mogelijkheid om al het geobserveerde in tweede orde nog eens opnieuw te observeren als een teken-van-cultuur (of als teken van een markant cultureel verschil).’¹ Het is door die zelfreflexieve act dat het culturele veld als autonoom wordt bevestigd en tegelijkertijd geproblematiseerd. Bij het begin van dit derde millennium valt cultuur samen met haar eigen crisis.

Twee onlangs verschenen essaybundels, *Ruimten van cultuur* van socioloog (en criticus/essayist) Rudi Laermans en *Wwwhhoossh* van dichter (en criticus/essayist) Dirk van Bastelaere, trekken door dat complexe artistieke en culturele

systeem een aantal ‘vluchtlijnen’ (Gilles Deleuze): geen terugtrekkende bewegingen in het aangezicht van een oppermachtige vijand, maar ontspanningsroutes. Dat die ‘vluchtlijnen’ geen vlucht uit de realiteit zijn, maar er integendeel precies naartoe leiden, maken de ondertitels van hun essaybundels reeds duidelijk: ‘Van de straat over de markt naar het podium’ bij Laermans en ‘Over poëzie en haar wereldse inbedding’ bij Van Bastelaere.

De opstellen in *Ruimten van cultuur* zijn volgens vier thema’s geordend, grosso modo: de stad, het theater, de markt en de kritiek. Zich voortbewegend door die ruimten, met oog voor de vele paradoxen, dialectieken en tegenspraken, zoekt de schrijver zijn eigen plek.

Dirk van Bastelaere, die tien jaar kritische arbeid bijeenbrengt, verdeelt zijn opstellen in drie secties: in het eerste deel ontwikkelt hij zijn eigen poëtica, in het tweede deel leest hij vanuit die poëtica een aantal dichters en in het derde deel verzamelt hij uitgesproken polemische opstellen. Met talrijke verwijzingen naar buitenlandse schrijvers en denkers expliciteert Van Bastelaere het internationale en historische referentiekader waarbinnen hij zichzelf situeert: ‘Alsof hedendaagse kunstenaars het niet aan zichzelf verplicht zouden zijn hun plaats tegenover Picasso, Duchamp, Klein of Warhol te bepalen.’ (p. 262) Die artistieke dia-